Marc Sogues
Observatori de la Urbanització,
Dep. de Geografia,
Universitat Autònoma de Barcelona

La urbanització dispersa al Vallès Oriental (1985-2004)

Monografia

Urbanització de Can Manent, Lliçà de Vall. (Fotografia: Tavisa, 2005)

PRODUCCIÓ RESIDENCIAL, MOBILITAT PRIVADA I CANVIS EN EL MODEL TERRITORIAL

D'acord amb la definició recollida en l'edició de 2000 del DIEC, es defineix com a ciutat una «població gran per contrast amb les viles, els pobles i el camp».[1] Tanmateix, al llarg del segle XX, i de manera especialment accelerada en el darrer terç, la realitat urbana, que històricament havia restat confinada dins uns límits territorials i culturals molt definits, ha desbordat clarament aquests límits per passar a abastar l'escala regional. Aquest canvi d'escala es manifesta en dos sentits; en primer lloc, en el de l'ocupació física del territori i, en segon lloc, en el de la difusió de les formes de vida urbanes als territoris tradicionals de la ruralitat, amb la qual cosa, tal com s'ha dit, «la dualitat camp / ciutat ha esdevingut un anacronisme»,[2] i els límits físics i culturals entre la ciutat i el camp han esdevingut cada cop més difusos.

La ciutat actual és així una realitat complexa i que cal entendre a l'escala del territori. Un territori per on es distribueixen de forma segregada els seus diferents usos (habitatge, oci, serveis, etc.), d'entre els quals el residencial ha anat adquirint cada vegada un pes més important. Això ha estat especialment cert d'ençà de l'adveniment al nostre país de l'anomenat model de la ciutat dispersa,[3] que ha comportat el creixement dels nuclis urbans menys centrals i, fins fa ben poc, menys principals. Aquest creixement s'ha esdevingut principalment basat en les tipologies edificatòries unifamiliars, en el que és el resultat d'una lectura esbiaixada de la idea utòpica de la ciutat jardí i d'un emmirallament en el model urbanístic americà de la ciutat oberta i extensa.

És important entendre que el fenomen de la dispersió urbana, que a casa nostra es manifesta amb especial intensitat, ho fa a dues escales: la regional i la local. Pel que fa a la primera, la Regió Metropolitana de Barcelona és un bon exemple d'aquesta situació, ja que es palesa l'existència d'un gran centre (la ciutat de Barcelona) i, paral·lelament, la d'una constel·lació de municipis que s'han anat desenvolupant al llarg dels anys a l'entorn seu i amb un comportament residencial i demogràfic fortament influenciat per aquesta; tal com ha estat a bastament explicat,[4] la ciutat de Barcelona ha tendit en els darrers vint anys a expulsar població, principalment com a conseqüència de l'encariment del preu de l'habitatge. Els espais del nou creixement urbà són, com dèiem, els antics espais de la ruralitat i propers a la ciutat de Barcelona. Aquests espais, en principi abundants, són presa fàcil atesa l'accelerada davallada del sector primari registrada al nostre país d'uns anys ençà. Per altra banda, el fenomen de la dispersió es manifesta també a l'escala municipal i ho fa en el creixement de nuclis residencials allunyats del nucli històric, sovint en forma d'urbanitzacions localitzades en espais singulars i d'una gran qualitat paisatgística. Aquesta escala de la dispersió comporta una sèrie de costos socials, econòmics i ambientals molt notables que constitueixen una càrrega afegida per a les administracions locals.

El fenomen de la dispersió ha anat acompanyat d'una segregació cada cop més intensa dels usos i les funcions urbanes i la conseqüent distribució separada d'aquests en el territori. Aquesta situació és el resultat d'una desafortunada interpretació de la idea de la zonificació introduïda pel Moviment Modern,[5] que converteix el territori en un mosaïc d'indrets tematitzats, de funcionament molt especialitzat, morfològicament molt diferents entre ells però interiorment molt indiferenciats; un trencadís que ens cal recompondre diàriament per tal de satisfer les nostres necessitats laboral, residencial, d'oci i de serveis. Però aquesta recomposició s'aconsegueix únicament a costa d'un gran increment de la mobilitat, especialment de la privada. Així, el cotxe ha esdevingut un element central en el model de vida de ciutat dispersa.

1 Institut d'Estudis Catalans (2000).

2 Nel·lo, O. (2001).

3 Entenem que en el cas de la Regió Metropolitana de Barcelona no pot parlar-se (malgrat que s'ha fet sovint) de ciutat difusa. Aquesta denominació fou introduïda per Indovina (Indovina, 1998) per descriure una realitat, la de l'àrea urbana del Venetto, caracteritzada per uns creixements lineals, estructurats entorn d'una xarxa viària cada cop més densa i en la qual es produeix una integració més funcional que no pas física, de tres ciutats (Venècia, Pàdua i Treviso) d'una mida semblant. El cas de Barcelona, en canvi, es tracta d'un model amb un centre urbà molt més definit i una constel·lació de petits nuclis que, malgrat que són secundaris en comparació amb aquest, tenen una importància considerable i on, malgrat tot, la integració funcional és molt menor.

4 Vegeu Nel·lo, O. (2001); Muñoz, F. (2004) i Font, A. (2001).

5 Entenent com a tal la concepció arquitectònica i urbanística introduïts per Le Corbusier i d'altres arquitectes racionalistes al llarg de la primera meitat del segle XX i que quedaren recollits en la cèlebre Carta d'Atenes (1933), que postulava la separació dels usos urbans i que tingué gran influència en l'urbanisme de la segona meitat del segle XX.

Urbanització a Bigues. Les urbanitzacions en espais d'alt valor paisatgístic han estat durant anys un dels llocs d'habitatge més buscats. (Fotografia: Pere Cornellas, 2006)

Emergeix, per tant, un nou tipus de realitat urbana, fruit de l'expansió dels dominis de la urbanitat a territoris que tradicionalment foren rurals. Aquesta nova realitat aflora en uns territoris híbrids, a mig camí entre la ruralitat i la urbanitat, noves realitats i paisatges urbans i naturals, sotmesos a una constant i accelerada transformació, propiciada per l'acció conjunta del creixement residencial i la mobilitat privada; ras i curt, un model en què la construcció d'habitatge i la motorització de la societat han esdevingut els motors de la transformació territorial.

Per tal d'avaluar com aquests processos d'expansió residencial i transformació territorial han estat afectant la comarca, el Consell Comarcal del Vallès Oriental i el Museu de Granollers van encarregar un estudi a l'Observatori de la Urbanització de la Universitat Autònoma de Barcelona. El resultat és el document *La producció d'habitatge als municipis del Vallès Oriental (1985-2005)*, que aplica al cas del Vallès Oriental la metodologia emprada per Francesc Muñoz en la seva tesi doctoral. Aquest document s'ha acabat recentment i els seus resultats principals queden recollits en el present article.[6]

LA PRODUCCIÓ D'HABITATGE AL VALLÈS ORIENTAL (1985-2004)

Desconcentració de la producció residencial i redistribució demogràfica; la comarca en el context metropolità

No cal ser cap expert per afirmar que el creixement, tant residencial com demogràfic, experimentat per la nostra comarca en els darrers vint anys ha estat certament considerable. Però fins a quin punt es pot parlar d'un creixement sense precedents? Pel que fa a la producció residencial, el Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona ens proporciona dades des de l'any 1985, i a l'escala municipal, únicament des de 1987. Les úniques dades referides a la producció residencial a la comarca en els anys anteriors són les aportades per Solans,[7] que es mostren a la taula següent.

Amb tota la cautela que mereix el fet de comparar informació de dues fonts diferents, cal si més no observar que la producció residencial a la comarca en els dos períodes comparats es mou en un mateix ordre de magnitud.

6 L'esmentat estudi recull en forma d'annex també els resultats de l'any 2005. Aquests, però, no han estat inclosos en l'anàlisi ací presentada ja que, com es veurà, en la major part dels casos, l'estudi ha procedit mitjançant l'anàlisi dels valors de producció triennals, uns valors que, en el cas del 2005, caldrà esperar encara dos anys més per poder calcular.

7 Solans, J. A. (2002).

TAULA 1. PRODUCCIÓ RESIDENCIAL A LES COMARQUES DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA (1972-2001)

	1972-1986	1987-2001
Vallès Occidental	84.716	83.048
Baix Llobregat	94.550	72.421
Barcelonès	256.887	68.975
Maresme	24.458	43.292
Vallès Oriental	**44.121**	**40.483**
Garraf	19.958	19.752
Alt Penedès	5.928	9.380

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de Solans i del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona

La taula mostra, això sí, un cert descens de la producció respecte del període immediatament anterior. Ara bé, si a aquest segon període s'afegissin els valors corresponents al trienni següent (2002-2004), veuríem que la producció de la comarca en el període 1987-2004 creix fins a 50.549 unitats. Això és així perquè, dels sis triennis que podem distingir entre 1987 i 2004, ha estat precisament en el darrer quan s'ha registrat la producció residencial màxima del nostre període d'estudi, que ha concentrat més del 20% del total de la producció del període 1987-2004 i evidencia així l'acceleració del creixement residencial de la comarca que s'ha registrat en els darrers anys. Per altra banda, cal diferenciar el creixement d'un període i l'altre ja que, mentre que el del primer es correspon principalment al de les dues grans centralitats de la comarca (Granollers i Mollet) i de tota l'àrea sud-oest, així com de zones puntuals de tradició en la producció de segones residències, el creixement de la segona etapa ha estat, com veurem, molt més repartit i ha tendit a localitzar-se en municipis cada cop més interiors.

Al marge dels resultats del Vallès Oriental, és interessant observar les importants davallades de les produccions del Baix Llobregat i, sobretot, del Barcelonès. De fet, aquestes comarques evidencien la progressió d'un procés de desconcentració de la producció d'habitatge, que després d'haver atès el Baix Llobregat ja durant la dècada dels vuitanta, actualment estaria abastant els dos Vallès i el Maresme. El Vallès Occidental, on la diferència en afegir-hi els anys 2002-2004 seria encara més important (de més de 25.000 habitatges) –atès que és més proper a l'àrea central barcelonina i hi està més ben connectat–, hauria experimentat primer els efectes d'aquest procés, que d'uns anys ençà s'estarien començant a fer evidents també en àrees cada cop més interiors del Maresme i del Vallès Oriental.

Per altra banda, les dades demogràfiques evidencien un creixement de la població certament superior al de l'època precedent.[8] De fet, entre 1987 i 2001, el Vallès Oriental va créixer en més de 76.000 nous habitants, mentre que de 1975 a 1986 el guany demogràfic fou únicament de 45.000 nous habitants. La xifra s'enfila encara fins als prop de 120.000 nous efectius en observar les dades de l'any 2005, en el qual la comarca comptava una població de 360.000 persones. Es constata, a més, que es tracta d'una de les comarques amb més creixement relatiu de la regió metropolitana, més del 2% anual entre 1987 i 2001 i del 3,3% entre 2002 i 2005. Cal associar directament aquest intens creixement demogràfic als fenòmens migratoris derivats principalment de l'encariment del preu de l'habitatge al centre metropolità i que van comportar que, entre 1987 i 2001, la comarca del Barcelonès perdés més de 270.000 habitants, els quals s'han redistribuït per la resta de comarques metropolitanes.

El resultat conjunt del creixement residencial i demogràfic de la comarca és un increment de la població resident i, per tant, de les primeres residències, la proporció de les quals s'ha incrementat en prop de 10 punts entre 1991 i 2001, data en la qual constituïa el 77% del parc residencial existent.[9]

En resum, es constata que la comarca registra uns creixements demogràfics i residencials molt considerables, que han estat especialment intensos en els primers anys del segle XXI i que no mostren, per ara, cap símptoma d'alentiment de cara als propers anys.

8 Atès que les dades del padró municipal d'habitants són únicament disponibles des de 1975, no es pot fer una comparació, en aquest cas, de períodes iguals de temps. Tanmateix, la diferència és prou gran (prop d'un 8%) per afirmar que el creixement ha estat superior en el segon període.

9 Font: Cens de població de 2001. Institut d'Estadística de Catalunya.

El principal feu de l'habitatge aïllat

Observant la producció total d'habitatge de la comarca ens adonem que no es tracta pas d'una de les de més pes a la regió metropolitana. De fet, amb els seus 52.549 habitatges nous només ocupa la cinquena posició, darrere del Barcelonès, el Baix Llobregat, el Vallès Occidental i el Maresme (vegeu taula 2). Ara bé, la cosa canvia força en analitzar els resultats desagregats per tipologies edificatòries;[10] trobem aleshores que en el període 1985-2004, el Vallès Oriental ha estat la comarca barcelonina amb més producció d'edificis aïllats, amb prop de 14.000 habitatges construïts, la qual cosa és certament destacable tenint en compte que, com dèiem, no és una comarca amb una producció total especialment remarcable en el context metropolità. És per això que podem veure la comarca com el principal feu de l'habitatge aïllat de la província en el període d'estudi.

Urbanització a Caldes de Montbui. El Vallès ha esdevingut el principal feu de l'oferta d'habitatges aïllats de les comarques barcelonines. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

L'aïllat és un tipus d'habitatge que acostuma a contruir-se en emplaçaments no necessàriament molt accessibles, però sí que tenen una bona qualitat de l'entorn i del paisatge. Els habitatges d'aquesta tipologia acostumen a ésser de grans dimensions i se solen associar a uns certs estàndards de vida i un poder adquisitiu elevat. L'evolució de la producció d'habitatge aïllat mostra al llarg del període una lleugera tendència decreixent i que és especialment evident en el darrer trienni (2002-2004), en el qual la producció de l'altra tipologia unifamiliar, l'habitatge adossat, s'ha incrementat de forma espectacular i ha desbancat l'aïllat com a principal tipologia unifamiliar de la comarca. De fet, la producció d'adossat ha pres en el darrer trienni una magnitud especialment important, amb més del 30% de la producció total d'adossat del període i amb un màxim absolut, l'any 2003, de 1.736 habitatges, xifra que equival a dir que durant aquest any es construïren a la comarca una mitjana de gairebé 5 noves cases adossades cada dia. És important fer referència a aquest pic de producció, perquè evidencia que els valors que pot arribar a assolir l'adossat són molt més elevats que els de l'aïllat (el màxim absolut dels quals és de 960

TAULA 2. PRODUCCIÓ D'HABITATGE PER TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES A LES COMARQUES BARCELONINES (1985-2004). VALORS ABSOLUTS

	Aïllats	Adossats	Unifamiliars	Plurifamiliars	Total
Vallès Occidental	11.838	19.603	31.441	81.756	113.197
Barcelonès	2.613	9.618	12.231	82.320	94.551
Baix Llobregat	12.241	15.433	27.674	65.124	92.798
Maresme	9.449	13.309	22.758	35.794	58.552
Vallès Oriental	**13.689**	**11.258**	**24.947**	**27.602**	**52.549**
Garraf	3.810	6.014	9.824	18.109	27.933
Bages	2.332	5.008	7.340	11.784	19.124
Osona	2.509	4.987	7.496	9.146	16.642
Anoia	3.559	2.929	6.488	7.515	14.003
Alt Penedès	2.386	3.101	5.487	8.025	13.512
Berguedà	558	1.116	1.674	2.649	4.323
Província Barcelona	64.984	92.376	157.360	349.824	507.184

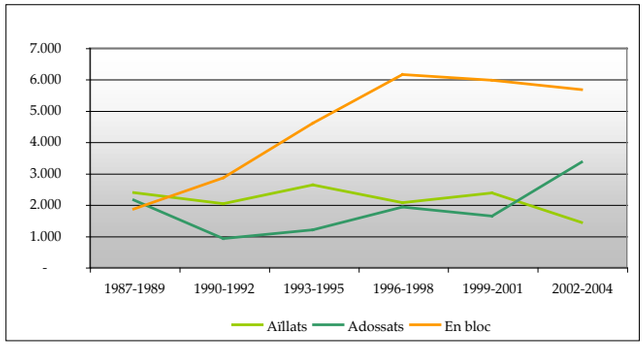
Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

10 D'acord amb la distinció establerta per Col·legi d'Aparelladors, s'identifiquen tres grans tipologies edificatòries: l'habitatge aïllat, l'habitage adossat i el plurifamiliar o en bloc. Les dues primeres tipologies constitueixen la tipologia anomenada unifamiliar. Entenem que l'habitatge aïllat és aquell que no comparteix cap paret amb un altre habitatge i on viu una única família. L'adossat seria un habitatge unifamiliar que comparteix alguna paret amb un altre habitatge. L'habitatge plurifamiliar és aquell que forma part d'un bloc de pisos.

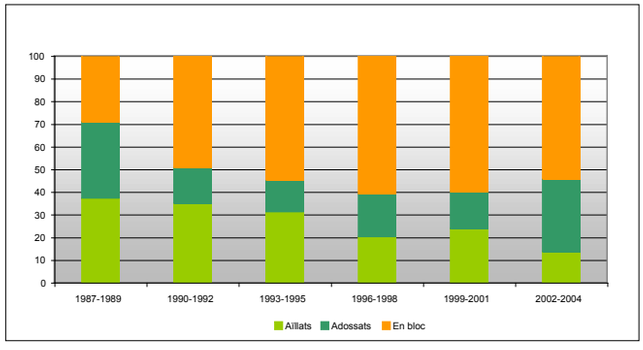
habitatges l'any 1995). Això confereix a la tipologia adossada una capacitat de transformació i impacte a nivell territorial molt més important, atès que en moments de creixement de la seva producció pot abastar àrees molt més àmplies de les que pot abastar l'habitatge aïllat. Això no obstant, és important precisar que la producció d'adossat pot presentar fluctuacions molt considerables d'un any a l'altre, cosa que no s'esdevé amb la mateixa intensitat en el cas de l'habitatge aïllat.

L'adossat és un tipus d'habitatge que, per les seves característiques és més versàtil i, a diferència de l'aïllat, sol presentar-se també en modalitats de petita superfície, per la qual cosa pot aparèixer, com veurem més endavant, en contextos ben diversos. Ara bé, si en el cas de l'aïllat el principal requeriment de la tipologia eren les vistes i l'entorn natural, en el cas de l'adossat –sense que aquestes condicions deixin de ser importants– pren més importància el factor de l'accessibilitat a la xarxa viària.

GRÀFIC 1. EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ TRIENNAL D'HABITATGE PER TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES AL VALLÈS ORIENTAL (1987-2004). VALORS ABSOLUTS

GRÀFIC 2. EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ TRIENNAL D'HABITATGE PER TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES AL VALLÈS ORIENTAL (1987-2004). EN PERCENTATGES

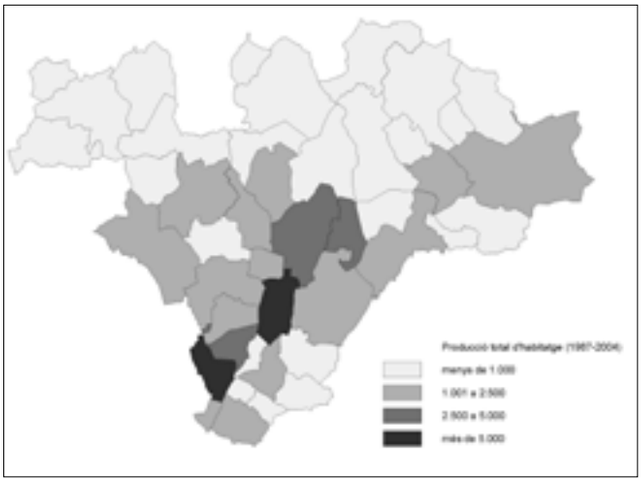
Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

En qualsevol cas, l'elevada i sostinguda producció d'aïllats i la puixança recent de l'adossat han fet del Vallès Oriental la comarca barcelonina amb més pes relatiu de l'habitatge unifamiliar, que arriba a representar prop de la meitat de la producció residencial total del període d'estudi (47%). Tanmateix, és important entendre que a la comarca, igual que succeeix a la resta de comarques barcelonines, el gruix principal de la producció residencial el constitueix l'habitatge en bloc. Es palesa, però, un decreixement en la producció d'aquesta tipologia de finals dels noranta ençà, que s'explica pel decreixement de les produccions de Mollet i Granollers però que emmascara el creixement espectacular dels municipis mitjans. I és de la mà d'aquesta tipologia que la producció residencial total ha atès a la comarca en els darrers anys una magnitud diferent de la de l'inici del període, i ha passat dels 6.000 habitatges triennals dels tres primers triennis, als més de 10.000 construïts en cadascun dels tres darrers triennis.

On es localitza el creixement residencial?

La representació cartogràfica de la producció residencial (mapa 1) evidencia el desigual repartiment d'aquesta producció, que es concentra principalment al centre i centre-sud de la comarca; des del punt de vista de la producció total d'habitatge (és a dir, sense distingir per tipologies

MAPA 1. PRODUCCIÓ TOTAL D'HABITATGE ALS MUNICIPIS DEL VALLÈS ORIENTAL (1987-2004). VALORS ABSOLUTS

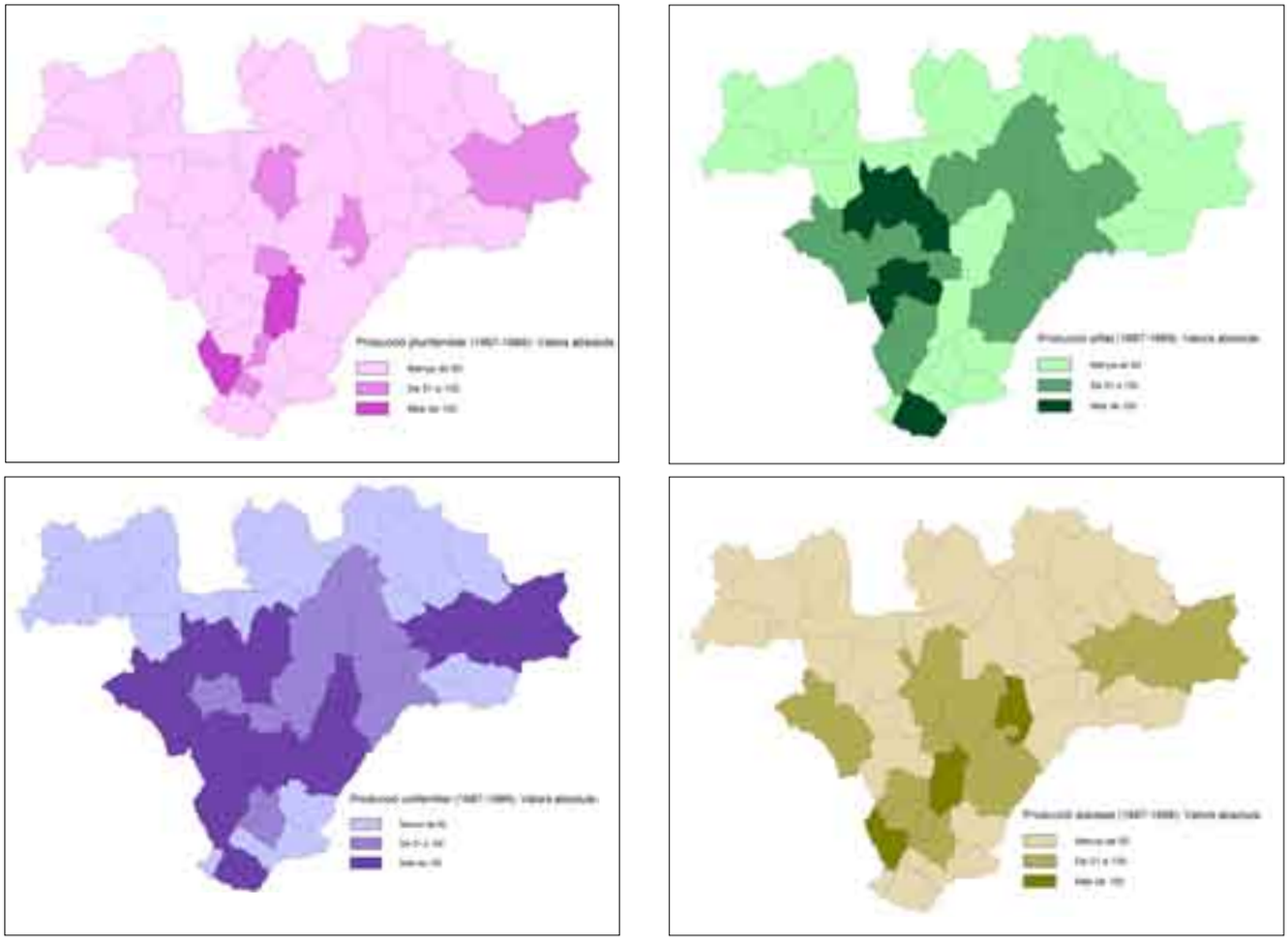

Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

edificatòries), els creixements més importants es registren als dos municipis de més pes poblacional, Granollers i Mollet, els quals sumen conjuntament més del 25% de la producció comarcal total. Tanmateix, bé cal destacar la importància creixent dels municipis mitjans, que mostren en els darrers anys uns comportaments residencials molt més dinàmics que no pas els municipis més grans, els quals han experimentat un alentiment considerable de les seves produccions. Pel que fa a aquests municipis mitjans, però, cal distingir entre dos escenaris de creixement diferents: d'una banda, hi ha els municipis com les Franqueses, Canovelles i Parets del Vallès, el creixement residencial dels quals s'explica en tant que complementa l'oferta residencial de Granollers i Mollet. Un segon escenari és el de municipis com la Garriga, Cardedeu i Sant Celoni, els quals constitueixen per ells mateixos centralitats prou importants per presentar unes lògiques residencials més autònomes i que es veuen estimulades per la bona accessibilitat, tant la viària com la ferroviària.

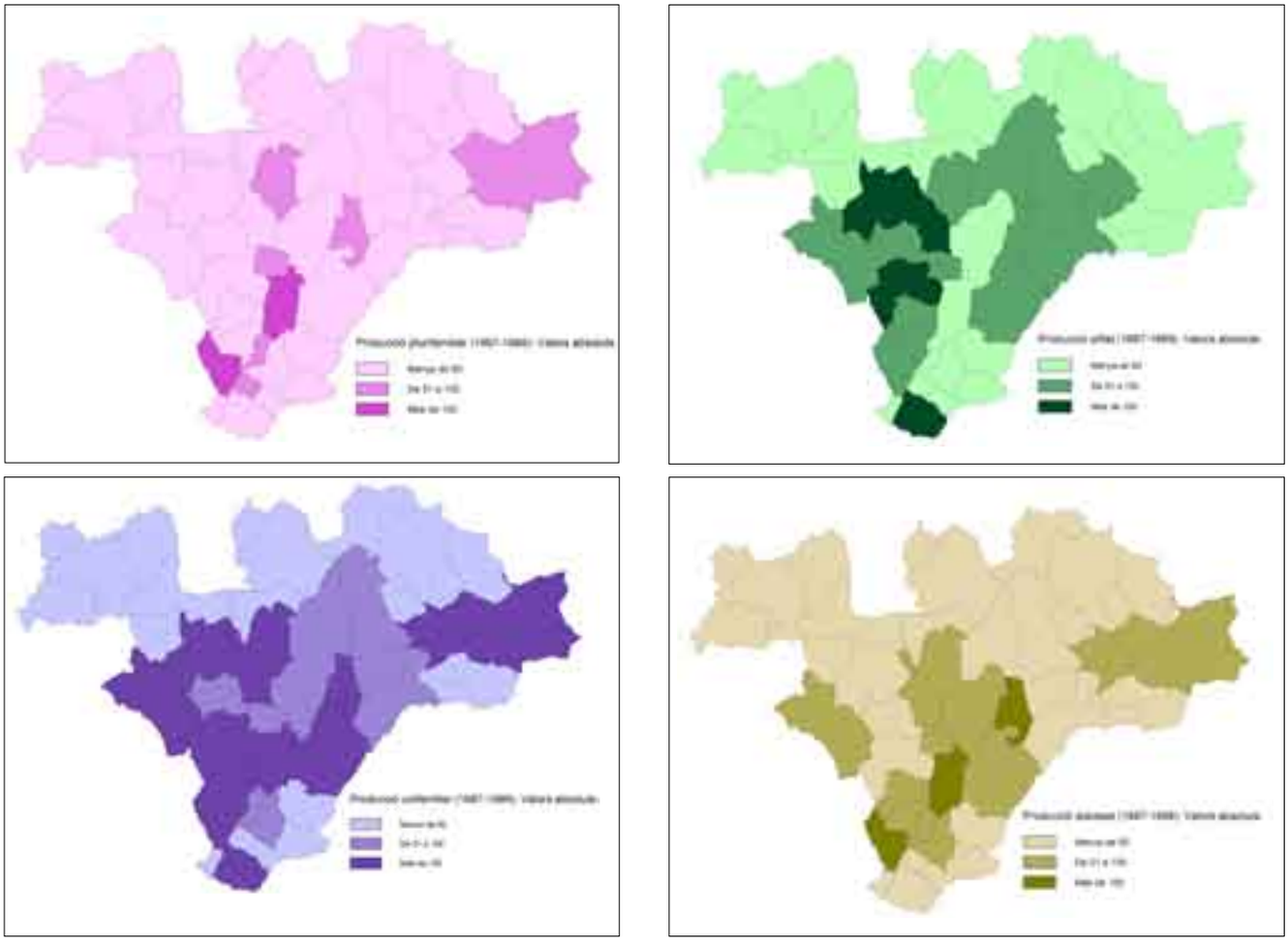
Per tipologies edificatòries, es detecta (vegeu mapes 2 a 5) que l'unifamiliar es localitza preferentment als municipis del centre-oest de la comarca (els dos Lliçà, l'Ametlla, Santa Eulàlia, Caldes, Bigues i Riells, etc.) així com en els de la falda del Montseny (des de Cànoves fins a Sant Celoni). Cal observar, però, que les dues tipologies unifamiliars presenten comportaments diferenciats; d'una banda, l'aïllat es localitza de forma preferent i continuada en la primera de les àrees, on manté una quota de producció important encara al final del període i malgrat l'embat de l'adossat. Veiem que aquesta última tipologia, en canvi, comença localitzant el gruix principal de la seva producció als nuclis més grans (Granollers, Mollet i Cardedeu), però que al final del període ha estès el seu

MAPES 2 A 5. PRODUCCIÓ D'HABITATGE PER TIPOLOGIES ALS MUNICIPIS DEL VALLÈS ORIENTAL (1987-1989). VALORS ABSOLUTS

Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

MAPES 6 A 9. PRODUCCIÓ D'HABITATGE PER TIPOLOGIES ALS MUNICIPIS DEL VALLÈS ORIENTAL (2002-2004). VALORS ABSOLUTS

Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

àmbit de producció pel corredor de la AP-7 fins a Sant Celoni i també per l'àrea de domini de l'aïllat a l'oest de la comarca. Aquesta situació evidencia la versatilitat de l'habitatge adossat, que presenta, així doncs, dos grans circuits de producció prou diferenciats i que es defineixen en funció del rol exercit per la tipologia: d'una banda, hi ha els municipis de caràcter més urbà, on l'adossat complementa l'oferta d'habitatge plurifamiliar, i, d'altra banda, hi ha els municipis que romanen instal·lats dins una dinàmica de creixement residencial essencialment especialitzada en la producció unifamiliar, on l'eventual creixement de la producció adossada complementa l'oferta d'aïllat. En ambdós casos, l'adossat actua complementant l'oferta residencial d'una altra tipologia i acostuma a succeir que, quan la producció d'aquesta altra tipologia, bé sigui en bloc, bé sigui l'aïllat, creix, la d'adossat minva. A més, en altres comarques barcelonines s'ha observat que l'adossat produït en els municipis urbans acostuma a veure reduïdes les seves dimensions a mesura que la producció avança i que el nivell de saturació urbana dels municipis augmenta. El cert, però, és que en el cas del Vallès Oriental no s'observen de moment diferències significatives pel que fa a la superfície edificada, i l'adossat construït continua essent principalment de tipus gran (>150m^2), tant en aquests municipis com en els de predomini de l'unifamiliar, cosa que s'explica perquè els municipis de la comarca presenten encara una àmplia disponibilitat de sòl. Tanmateix, és possible que, a mesura que aquesta disponibilitat es vagi reduint, la superfície edificatòria dels nous adossats també ho faci. Aquest fenomen, però, s'associa als estadis més avançats del procés urbanitzador; de fet, la producció d'habitatge segueix

Actuació de cases aparellades a Granollers. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

una evolució anàloga en indrets i moments diferents, que permet parlar de l'existència d'un cicle residencial. Aquest cicle, que ha estat identificat i a bastament descrit en la tesi doctoral de Francesc Muñoz,[11] seria comú a les diferents comarques barcelonines, tot i que s'hi manifesta en moments i indrets diferents. S'observa, a més, que al llarg del procés de creixement residencial, la composició per tipologies del parc d'habitatge nou va variant, i dóna lloc a especialitzacions en tipologies diferents en moments diferents, les quals donen peu a parlar, a grans trets, de l'existència de quatre estadis del creixement residencial dels municipis:

1. En municipis petits i amb predomini de l'habitatge aïllat, a partir d'un determinat moment, tendeix a produir-se un increment de la producció d'adossat, fins que aquesta tipologia esdevé la principal tipologia unifamiliar. Es tracta generalment d'un adossat de gran superfície, que sovint encara és utilitzat com a segona residència i que es localitza als territoris adjacents al nucli antic del municipi, entre aquest i les possibles urbanitzacions aïllades existents, de manera que genera eixamples unifamiliars més o menys extensos i de baixa densitat.

2. Paral·lelament a l'assoliment de produccions d'adossat importants, s'esdevé un increment notable de la producció d'habitatge plurifamiliar i de la població del municipi. Podríem dir que els municipis de menys de 10.000 habitants de la comarca actualment es troben entre el primer i aquest segon estadi de l'evolució residencial.

3. El plurifamiliar esdevé la tipologia principal. Poden mantenir-se produccions unifamiliars quantitativament importants, però això ja depèn de la disponibilitat de sòl dels municipis. En tot cas, la producció unifamiliar del municipi en aquest estadi representa un pes relatiu força modest (i en tot cas, principalment degut a la producció d'adossat) sobre el total construït al municipi, ja que la d'aïllat assoleix quotes molt mínimes i és l'habitatge en bloc el que constitueix ja el gruix principal de la producció. En aquest estadi trobaríem municipis com Cardedeu, la Garriga, les Franqueses o Sant Celoni.

4. Els municipis més grans, finalment, representen el darrer estadi d'aquest cicle residencial, estadi en el qual la producció plurifamiliar s'imposa de manera evident fins a arribar a un cert moment en què el municipi, ja sigui

11 Muñoz, F. (2004).

per manca de sòl urbanitzable, ja sigui per un nivell de saturació urbana massa elevat, experimenta un alentiment notable en el creixement del seu parc residencial. En aquest punt, la producció unifamiliar, si bé pot prendre valors puntualment importants des del punt de vista quantitatiu, té un pes relatiu molt migrat dins el parc d'habitatge nou construït; és principalment habitatge adossat i de petita superfície edificatòria. Granollers i Mollet serien els exemples més clars d'aquest darrer estadi, si bé, i malgrat que és cert que han alentit darrerament els seus ritmes productius, no es pot parlar que hagin assolit encara nivells de saturació realment importants i a més cal preveure, com veurem més endavant, que encara continuïn creixent.

Els diferents estadis del cicle residencial es succeeixen en l'espai i en el temps, i donen com a resultat l'increment de la producció residencial total; és doncs important entendre que les pautes de comportament residencial dels municipis més grans són reproduïdes més tard pels més petits a mesura que aquests van creixent. Aquesta situació s'ha observat, per exemple, en els municipis mitjans (10.001-50.000 habitants), que han incrementat notablement la seva producció d'habitatge plurifamiliar talment com ho havien fet en la dècada anterior els més grans (Granollers i Mollet), tal com mostren les gràfiques 3 i 4.

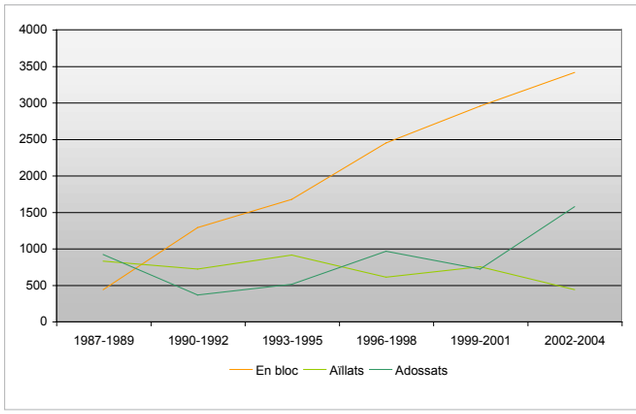
EL MODEL TERRITORIAL DE LA URBANITZACIÓ DISPERSA

Per què creixen els nostres municipis?

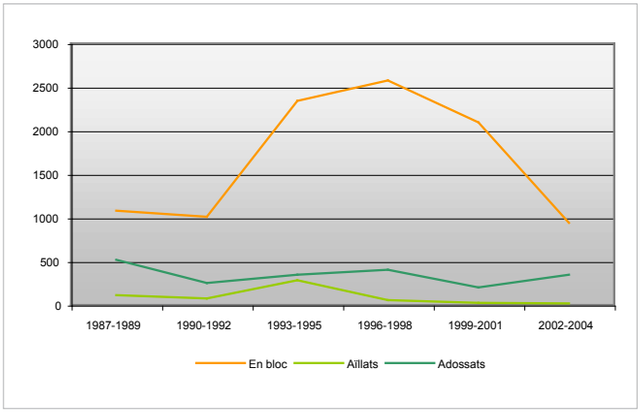
Sense pretendre elaborar una llista exhaustiva dels factors que determinen l'increment de la producció residencial, pensem que n'hi ha, si més no, quatre que poden ésser considerats clau en el cas del Vallès Oriental:

1. La demanda d'habitatge; aquesta demanda ha crescut de manera ininterrompuda en els darrers vint anys motivada principalment per la contínua arribada de població procedent de l'àrea central barcelonina. Malgrat que sovint aquests fenòmens migratoris han estat explicats per la voluntat de determinats sectors de la població de poder accedir a un habitatge en un entorn de tipus més natural i menys urbà, el cert és que probablement aquest argument té un pes explicatiu molt menor que el de l'increment superlatiu del preu de l'habitatge en la darrera dècada a

GRÀFIC 3. PRODUCCIÓ RESIDENCIAL PER TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES ALS MUNICIPIS DE 10.001-50.000 HAB.

GRÀFIC 4. PRODUCCIÓ RESIDENCIAL PER TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES ALS MUNICIPIS DE MÉS DE 50.000 HAB.

Font: elaboració pròpia a partir de dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona. Els municipis mitjans han registrat en els darrers anys un gran increment de la producció d'habitatge en bloc, una producció que en els municipis més grans (Granollers i Mollet) sembla haver-se estancat.

Cases aparellades a Caldes de Montbui.
(Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

TAULA 3. DISTRIBUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ RESIDENCIAL PER TIPOLOGIES I PER TRAMS DE POBLACIÓ (1987-2004). PERCENTATGES

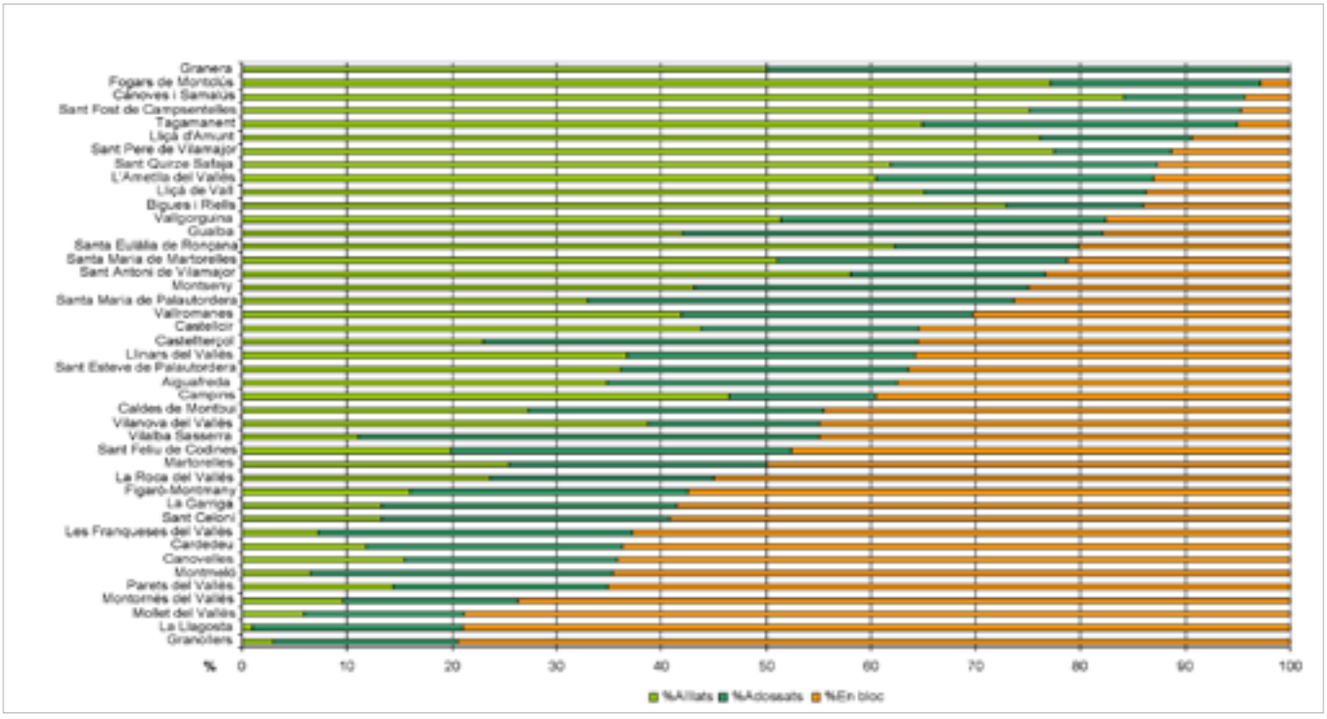
	Aïllats	Adossats	Unifamiliars	En bloc	Total
1-1.000 habitants	38,75	30,18	68,93	31,07	100
1.001-5.000 habitants	50,05	21,68	71,73	28,27	100
5.001-10.000 habitants	47,31	24,45	71,76	28,24	100
10.001-50.000 habitants	19,75	23,45	43,20	56,80	100
> 50.000 habitants	4,55	16,36	20,90	79,10	100
Tots els municipis	25,17	21,77	46,95	53,05	100
Tram 1 + 2	48,72	22,68	71,40	28,6	100
Tram 3 + 4	28,53	23,77	52,30	47,7	100

TAULA 4. APORTACIONS DE CADA TRAM A LA PRODUCCIÓ RESIDENCIAL PER TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES (1987-2004). PERCENTATGES SOBRE EL TOTAL DE LA TIPOLOGIA

	Aïllats	Adossats	Unifamiliars	En bloc	Total
1-1.000 habitants	2,37	2,13	2,26	0,89	1,54
1.001-5.000 habitants	22,91	11,47	17,60	6,14	11,52
5.001-10.000 habitants	37,09	22,16	30,17	10,51	19,74
10.001-50.000 habitants	33,12	45,47	38,85	45,21	42,22
> 50.000 habitants	4,51	18,77	11,12	37,25	24,98
Tots els municipis	100	100	100	100	100

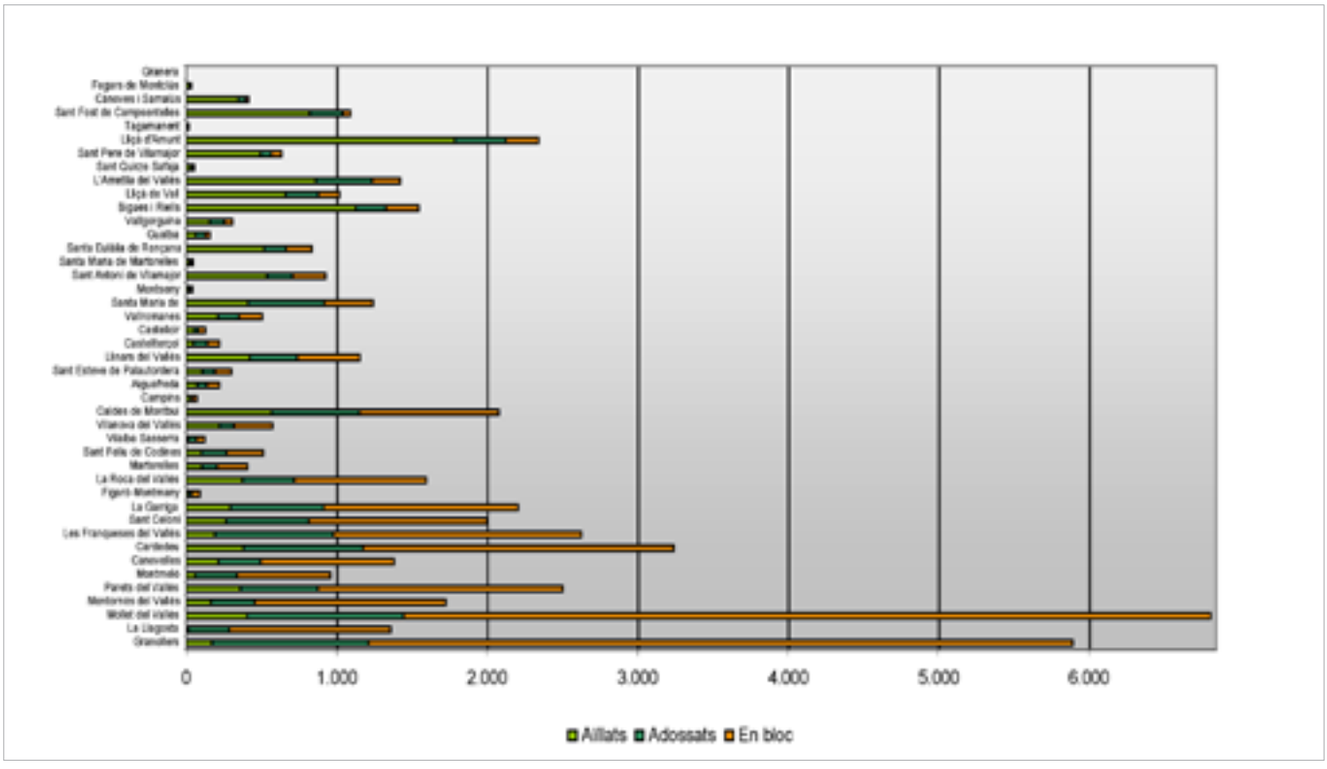
Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona. La producció d'habitatge segons la mida poblacional. Des d'un punt de vista de la grandària poblacional dels municipis, es confirma que les màximes produccions d'habitatge es localitzen en els municipis de més pes demogràfic.

GRÀFIC 5. DISTRIBUCIÓ MUNICIPAL DE LA PRODUCCIÓ RESIDENCIAL PER TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES (1987-2004) PERCENTATGES SOBRE EL TOTAL DEL PERÍODE

Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

GRÀFIC 6. DISTRIBUCIÓ MUNICIPAL DE LA PRODUCCIÓ RESIDENCIAL PER TIPOLOGIES EDIFICATÒRIES (1987-2004) VALORS ABSOLUTS

Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

la ciutat de Barcelona, que mou determinats estrats de la classe mitjana a cercar habitatge fora del centre metropolità, on pugui trobar preus més assequibles.

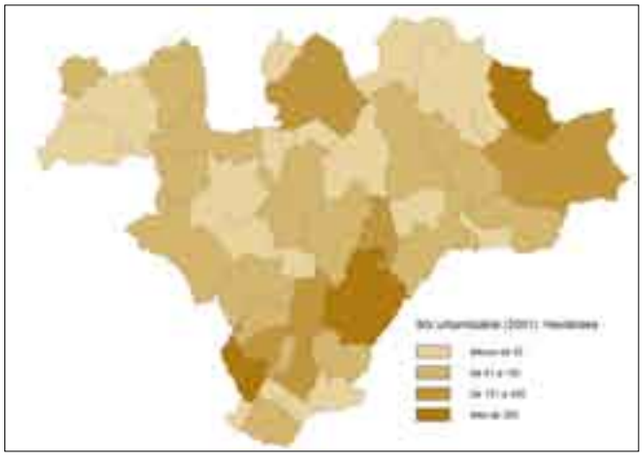
2. El finançament deficient dels ajuntaments; l'ampliació del parc residencial té un impacte econòmic positiu per als ajuntaments a través de l'impost sobre béns immobles (IBI), que grava la tinença d'aquests béns (és a dir, dels habitatges). Altrament dit, l'IBI ha estat una font creixent d'ingressos per als municipis i una forma de mirar de pal·liar els dèficits endèmics de finançament que pateixen, i ha arribat a percentatges de fins al 20% o el 25% del total dels ingressos municipals. Les dades són prou explícites: entre 1987 i 2003, els ingressos derivats de l'IBI han registrat un creixement del 350%, i han passat dels 11 milions d'euros de l'any 1987 als més de 52 de l'any 2003. El conjunt dels ajuntaments de la comarca han ingressat per raó de l'IBI més de 500 milions d'euros en aquests anys.[12]

3. La disponibilitat de sòl i el binomi accessibilitat/paisatge; d'acord amb les dades del Departament de Política Territorial i Obres Públiques, el Vallès Oriental disposava l'any 2001 de 4.225 ha de sòl urbanitzable, amb la qual cosa era la quarta comarca del país pel que fa a la disponibilitat d'aquest tipus de sòl.[13] D'acord amb el planejament vigent en aquesta data, es preveia que més d'un 40% anés destinat a l'ús residencial, el de més extensió dins el total del sòl urbanitzable. Les principals centralitats urbanes de la comarca (Mollet, Granollers, Cardedeu, Sant Celoni) disposen encara d'importants reserves de sòl (especialment Mollet), si bé aquestes són també molt destacables en alguns municipis mitjans com les Franqueses, la Roca del Vallès i Lliçà d'Amunt, i fins i tot en alguns municipis petits com Tagamanent i Gualba. Es tracta d'una dada interessant, atès que ens aporta informació sobre quins seran en els propers anys els territoris susceptibles d'experimentar uns creixements residencials més importants.

12 O el que és el mateix, més de 83.000 milions de les antigues pessetes. La font de les dades de la recaptació en concepte d'IBI és l'Institut d'Estadística de Catalunya.

13 Només darrere del Vallès Occidental (6.907ha), el Baix Llobregat (6.786 ha) i el Baix Camp (4.676ha). Font: Base Sitpu (DPTOP).

MAPA 10. EL SÒL URBANITZABLE A LA COMARCA DEL VALLÈS ORIENTAL (2001). VALORS ABSOLUTS (Ha)

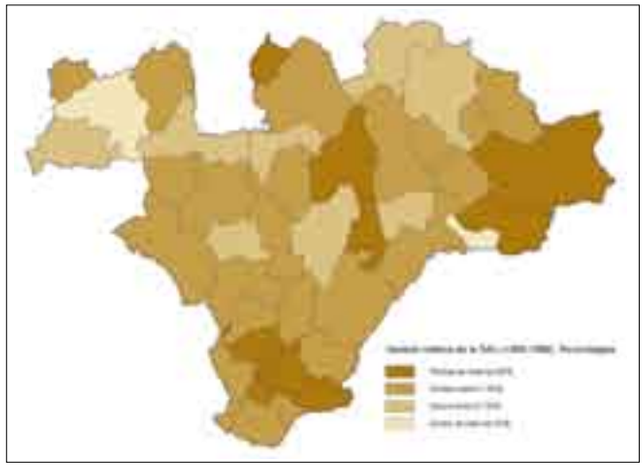
MAPA 11. EL SÒL URBANITZABLE A LA COMARCA DEL VALLÈS ORIENTAL (2001). VALORS RELATIUS (% SOBRE EL SÒL TOTAL DEL MUNICIPI)

4. La davallada del sector primari; entre 1982 i 1999 la comarca va perdre més de 4.000 ha de superfície agrària útil (SAU) o, el que és el mateix, prop d'una quarta part de la SAU de què disposava l'any 1982. De fet, el Vallès Oriental fou una de les deu comarques catalanes amb més pèrdua d'aquest sòl.[14] És important entendre que bona part d'aquesta SAU perduda ho és perquè es requalifica com a sòl urbanitzable i, posteriorment, s'urbanitza. De fet, el sòl agrari constitueix un sòl de qualitat per a la urbanització, atès que acostuma a ésser pla, accessible i sovint situat en les àrees adjacents als nuclis urbans consolidats. En el context actual de davallada del sector primari i d'escassa consciència de l'alt valor ecològic, paisatgístic i cultural dels espais agrícoles, aquests corren el risc d'acabar esdevenint mers reservoris de sòl susceptible d'anar-se incorporant al sòl urbanitzable a mesura que les necessitats de creixement dels municipis així ho requereixin. En aquest sentit, és important tenir en compte que, malgrat que el sòl urbanitzable de la comarca és actualment abundant, la SAU encara el triplica.

MAPA 12. VARIACIÓ DE LA SAU ALS MUNICIPIS DEL VALLÈS ORIENTAL (1982-1999). PERCENTATGES

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Ca l'Artigas, Lliçà de Vall, exemple d'expansió indiferenciada a la comarca. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

14 Font: Cens agrari. Institut d'Estadística de Catalunya.

Els efectes del creixement dispers

L'expansió urbana sobre el territori comporta una sèrie de transformacions que afecten no només el mateix territori, sinó també les pautes i els models culturals de les persones que l'habiten. És per això que cal entendre l'impacte ambiental del creixement urbà com el resultat d'una suma dels canvis esdevinguts en quatre àmbits diversos però estretament relacionats: l'ecològic, l'econòmic, el social i el cultural.

Els efectes ecològics de l'escampament urbà

Des del punt de vista ecològic, el model urbà dispers incrementa la pressió exercida sobre el medi i els recursos naturals i ho fa essencialment en dos sentits: d'una banda, s'intensifica l'impacte directe sobre els sistemes de suport, és a dir, el sòl i el paisatge, com a resultat de la ocupació física dels espais oberts; de l'altra, el nou model urbà propicia l'increment dels fluxos de recursos (energia, aigua, residus, etc.) a un ritme més intens que el dels nuclis urbans més compactes i consolidats. Vegem amb més detall les implicacions d'aquests efectes i com alguns s'han manifestat en els darrers anys a la comarca.

L'ocupació del sòl

L'expansió física dels assentaments urbans comporta, en primer lloc, la pèrdua d'un recurs no renovable com és el sòl. El creixement urbà suposa, a més, entre altres coses, la transformació dels paisatges naturals i sovint, la seva pèrdua de funcionaliat ecològica, així com la desaparició dels sòls agraris de més qualitat. Aquesta ocupació, inherent a tot creixement urbà, és tanmateix especialment greu en el cas de la urbanització dispersa, ja que es produeix afectant vastes àrees de territori de forma discontínua i fragmentària, cosa que repercuteix de forma especialment negativa en la qualitat de la matriu ecològica existent i en les seves possibilitats pel que fa a la connectivitat ecològica.

Un dels millors indicadors per mesurar l'ocupació efectiva del sòl és l'extensió que el planejament municipal qualifica com a urbà. Atenent a aquest indicador (vegeu la taula 5), s'observa que els dos municipis amb més extensió de sòl urbà són Lliçà d'Amunt i Bigues i Riells. Tots dos municipis presenten una especialització clara en la producció d'habitatge unifamiliar (que constitueix més del 85% del parc d'habitatge nou en ambdós casos) i un pes poblacional força discret (Lliçà d'Amunt ocupa la dotzena posició i Bigues i Riells la dinovena). Tal com caldria esperar, els principals nuclis de població de la comarca també apareixen en les primeres posicions del rànquing; tanmateix, és força simptomàtic que malgrat la diferència demogràfica respecte de la resta de municipis de la llista (Granollers i Mollet passen de 50.000 habitants), aquests municipis no atenyin les primeres posicions i es vegin acompanyats en la taula per municipis d'un pes demogràfic molt més modest, com Sant Fost de Campsentelles i Sant Pere de Vilamajor. Les dades evidencien per tant que en el model dispers, el pes poblacional del municipi no necessàriament es correspon amb el seu impacte territorial, que pot ésser molt més important a causa del gran consum de sòl que comporta l'expansió urbana basada en les tipologies edificatòries unifamiliars.

L'increment dels fluxos de recursos

Ultra el consum de sòl, el creixement basat en les tipologies unifamiliars comporta també un increment dels fluxos metabòlics en les noves àrees de creixement urbà. Tal com han revelat els estudis en els camps de l'ecologia urbana i l'arquitectura bioclimàtica, la morfologia dels assentaments urbans, tant per la disposició de les edificacions com per la tipologia d'aquestes, incideix de forma directa en el consum de recursos com l'aigua i l'energia, així com en la producció de residus com les deixalles domèstiques i les emissions de gasos d'efecte hivernacle provinents dels motors dels cotxes i dels sistemes de calefacció. Des del punt de vista energètic, per exemple, el model urbà de la baixa densitat residencial, on les cases estan més separades les unes de les altres, resulta molt costós, perquè els

TAULA 5. ELS DEU MUNICIPIS AMB MÉS EXTENSIÓ DE SÒL URBÀ DE LA COMARCA: SUPERFÍCIE DE SÒL URBÀ, PROPORCIÓ D'HABITATGE UNIFAMILIAR I PES DEMOGRÀFIC

	Sòl urbà 1987-2004	% unifamilars població 2004	Rànquing
Lliçà d'Amunt	659,6	90,7	12
Bigues i Riells	600,2	85,9	19
Caldes de Montbui	544,0	55,4	4
L'Ametlla del Vallès	474,6	87,0	17
Granollers	458,5	20,6	1
Mollet del Vallès	425,8	21,2	2
Sant Celoni	414,2	40,8	7
Lliçà de Vall	384,5	86,3	20
St. Fost de Campsentelles	375,4	95,3	18
St. Pere de Vilamajor	331,1	88,7	25

Font: elaboració pròpia a partir de les dades facilitades pel Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

esforços energètics per regular la temperatura de les cases han d'ésser més grans[15] i perquè hi ha, a més, una despesa energètica més elevada associada al desplaçament, ja que sovint l'emplaçament de les cases unifamiliars i la disposició separada dels diferents usos urbans fa que els seus habitants depenguin d'algun mitjà de transport per poder satisfer les seves necessitats quotidianes.

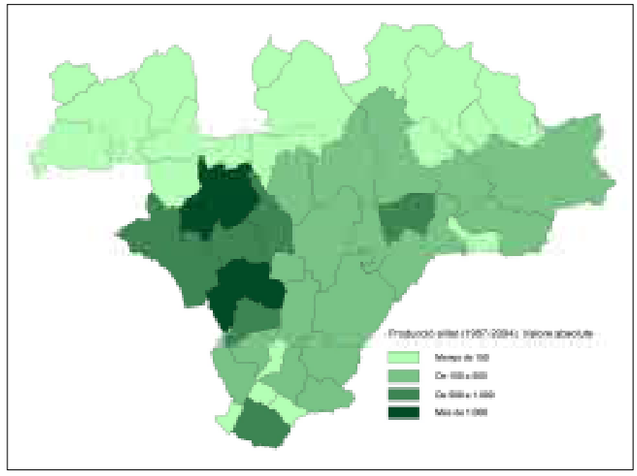
L'increment dels consums s'evidencia també en el cas del consum d'aigua. En aquest aspecte, s'ha pogut comprovar, per exemple, que el cabal d'aigua potable subministrat a la comarca s'ha incrementat en un 45% entre 1997 i 2004.[16] I malgrat que les dades disponibles no han permès establir quina part d'aquest increment correspon al consum domèstic, el cert és que cinc dels sis municipis que presenten un increment relatiu més elevat dels cabals subministrats en alta són municipis amb més d'un 50% del parc d'habitatge nou de tipologia unifamiliar. Es tracta a més, d'uns increments que, tal com mostra la taula 6, són certament espectaculars.

Un dels factors clau a l'hora d'explicar aquesta situació és que els habitatges unifamiliars sovint disposen de jardins, de piscines o de jardins amb piscines, cosa que incrementa considerablement els consums d'aigua. En aquest sentit i a partir de l'encreuament amb les dades de consum d'aigua per habitant i dia obtingudes per Saurí,[17] Muñoz ha observat que els municipis que més han augmentat el consum d'aigua per habitant i dia són municipis que presenten, generalment, una proporció d'habitatge unifamiliar especialment elevada en el seu

El Solell, la Roca del Vallès. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

MAPA 13. EL CONSUM TOTAL D'AIGUA ASSOCIAT A PISCINES PER MUNICIPIS (1987-2004). VALORS ABSOLUTS

Font: Domene, E.; Vidal, M. (2006).

TAULA 6. ELS CINC MUNICIPIS AMB UN INCREMENT MÉS IMPORTANT DEL CABAL D'AIGUA POTABLE SUBMINISTRAT (1991-2004)

	Increment del cabal subministrat 1987-2004 (m^3)	Increment relatiu del cabal subministrat 1991-2004 (%)	% d'unifamiliar 1987-2004
L'Ametlla del Vallès	659,6	90,7	12
Caldes de Montbui[1]	600,2	85,9	19
Montornès del Vallès	544,0	55,4	4
Lliçà d'Amunt	474,6	87,0	17
Vilanova del Vallès[2]	425,8	21,2	2
St. Antoni de Vilamajor[3]	331,1	88,7	25

1 Dades corresponents a l'interval 1998-2003. 2 Dades corresponents a l'interval 1998-2004. 3 Dades corresponents a l'interval 1994-2004. Font: elaboració pròpia a partir de dades facilitades per Aigües Ter-Llobregat.

15 Atès que tenen més superfície de contacte amb l'exterior, les pèrdues tèrmiques en edificacions aïllades són molt superiors que no pas en els habitatges en bloc.

16 Font: Aigües Ter-Llobregat.

17 Saurí, D. (2003).

parc d'habitatge nou.[18] En el cas del Vallès Oriental, aquesta situació es posa especialment de manifest a la llum dels resultats d'un estudi recent realitzat per Maria Vidal i Elena Domene, investigadores de l'Institut de Ciències i Tecnologia Ambiental de la UAB. D'acord amb aquest estudi, el Vallès Oriental és la tercera comarca de la regió metropolitana tant pel que fa al nombre de piscines (10.727) com al consum anual d'aigua d'aquestes (611.388 m^3/any).[19] L'estudi demostra també que el municipi de Lliçà d'Amunt i els de la seva rodalia (Caldes, Bigues, Santa Eulàlia, l'Ametlla i Lliçà de Vall) es troben entre els de més consum d'aigua en piscines de la regió metropolitana (>30.000 m^3/any en tots els casos). Convé observar que, tal com s'ha demostrat en el present document, aquesta àrea és la de més producció unifamiliar –i especialment d'habitatge aïllat– de la comarca i és una de les de més producció d'aquesta tipologia de tota la regió.

Una altra variable relacionada amb els fluxos metabòlics de la comarca i que ha estat estudiada és la producció de residus municipals, la generació total dels quals s'ha incrementat, entre els anys 1998 i 2004, en un 37%. Les dades revelen que els cinc municipis amb una relació superior kg/hab./dia presenten unes proporcions d'habitatge unifamiliar superiors al 60% en el seu parc d'habitatge nou,[20] cosa que evidencia la relació entre la tipologia edificatòria majoritària –i per tant, el model urbanístic del municipi– i la producció de residus dels seus habitants. Aquest punt es fa especialment palès en analitzar les dades de residus de poda i jardineria, ja que dels 10 municipis en els quals aquest tipus de residus tenen més importància relativa dins el total de residus municipals generats, 9 presenten una proporció d'unifamiliar superior al 65%.[21]

Per altra banda, com ja s'ha dit, el model dispers es caracteritza per una intensa separació física dels usos i les funcions urbanes en el territori. Això comporta que els habitants d'aquest territori s'hagin de desplaçar contínuament per tal de poder satisfer les seves necessitats quotidianes, professionals i personals, educatives o d'oci. Aquest fenomen queda reflectit en el gran increment dels desplaçaments efectuats per motius laborals a la comarca entre 1986 i 2001 (vegeu taula 8). Especialment important

18 Muñoz, F. (2004).

19 Domene, E.; Vidal, M. (2006).

20 Font: Agència de Residus de Catalunya i Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

21 Cosa que s'explica pel fet que les cases unifamiliars acostumen a anar acompanyades de jardins, d'on provenen les restes de poda i jardineria esmentades.

TAULA 7. ELS DEU MUNICIPIS AMB MÉS PRODUCCIÓ DE RESIDUS PER HABITANT. VALORS MITJANS 1998-2004

	Kg/hab/dia 1987-2004	% unifamilars 1987-2004
Tagamanent	3,1	95,0
Gualba	2,7	82,2
Montseny	2,4	75,0
Sta. Eulàlia de Ronçana	2,3	79,9
Campins	2,3	60,6
Figaró-Montmany	2,2	42,6
Bigues i Riells	2,2	85,9
Vilanova del Vallès	2,1	55,2
Vallromaneses	2,0	69,8
St. Pere de Vilamajor	2,0	88,7

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Agència de Residus de Catalunya i del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

TAULA 8. DESPLAÇAMENTS DIARIS PER MOTIUS LABORALS A LA COMARCA DEL VALLÈS ORIENTAL (1986-2001)

	1986	1991	1996	2001
Desplaçaments interiors	64.364	83.138	82.507	103.987
Desplaçaments a fora	11.760	19.325	28.413	47.948
Desplaçaments des de fora	16.429	25.622	30.798	37.965
Total generats	76.124	102.463	110.920	151.935
Total atrets	80.793	108.760	113.305	141.952
Diferència atrets/generats	4.669	6.297	2.385	**-9.983**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Parada d'autobús a Granollers. Les demandes socials actuals obliguen a crear noves línies d'autobús per accedir a les urbanitzacions. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

Urbanització entre Palau-solità i Plegamans i Lliçà de Vall. Les urbanitzacions consumeixen voraçment territori i recursos. (Fotografia: Tavisa, 2005)

és l'increment dels desplaçaments cap a fora de la comarca, bona part dels quals tenen com a destinació la ciutat de Barcelona, i que evidencia la dependència de la població de la comarca d'un mercat laboral exterior.

Implicacions socials i culturals a banda (ens hi referirem més endavant), cal entendre que aquest model de transport és clarament insostenible des del punt de vista ambiental, en tant que perpetua la dependència dels combustibles fòssils, és energèticament molt ineficient i comporta l'alliberament a l'atmosfera de grans quantitats de gasos d'efecte hivernacle.

Els costos econòmics i socials del model dispers

A banda dels efectes sobre el medi i els recursos naturals, el creixement dispers comporta també una sèrie de costos de caràcter econòmic i social. A nivell local els creixements en nuclis dispersos impliquen importants despeses econòmiques per als nuclis centrals, d'una banda pel que fa al manteniment dels requisits mínims d'urbanització (enllumenat, ferm, etc.) i de l'altra pel que fa a la prestació de serveis públics essencials, com la recollida de residus, la sanitat i els transports públics, uns serveis que, en àrees de baixa densitat residencial, difícilment poden ser plantejats de forma eficient.

Des del punt de vista social, les noves àrees de creixement urbà estan servint per perpetuar les desigualtats socials i redistribuir-les en el territori. De fet, cal entendre que en el darrer terç del segle XX s'ha produït l'extensió a amplis sectors socials d'un model residencial, el de la casa unifamiliar, antigament reservat únicament a les classes més benestants i a la unitat productiva (el mas). En aquest procés, però, el que es transmet és més una sensació que no pas una condició, ja que les classes més benestants continuen essent-ho i es localitzen en les grans urbanitzacions de luxe, amb habitatges aïllats de gran superfície edificatòria, mentre que les classes mitjanes, pel fet d'assolir la propietat d'una casa unifamiliar, tenen una certa sensació d'ascens social, més fictici que no pas real, atès que sovint habiten cases adossades de dimensions molt més modestes. Aquestes es disposen en els grans eixamples suburbans, on es succeeixen les tirallongues d'habitatges adossats en filera i d'aspecte força indiferenciat. Cal distingir, però, dues situacions: d'una banda, les adossades que se situen en entorns plenament suburbans, on acostumen a ésser habitatges de més superfície, àdhuc actuant encara com a segones residències. De l'altra, les adossades dels entorns urbans, on solen ser de dimensions més reduïdes i que tendeixen a ser habitades per població d'economies molt més modestes. Tot plegat pot acabar comportant una massificació de la producció adossada, ja esdevinguda en altres comarques i que ha menat Muñoz a plantejar-se si l'habitatge adossat podria estar-se convertint en els «polígons d'habitatge del segle XXI.[22] O, per posar-ho en termes més gràfics, en els nous blocs de pisos, situats ara, això sí, «en horitzontal» i amb un impacte ambiental, com és evident, molt superior.

22 Muñoz, F. (2004).

Les dades evidencien que, fins aquest moment i malgrat els recents increments de la producció d'aquesta tipologia, no es pot parlar d'una expansió fins a aquests extrems de la producció adossada al Vallès Oriental. Principalment, perquè l'escala de la producció residencial de la comarca no ha assolit la magnitud de la del Vallès Occidental o el Baix Llobregat i l'habitatge unifamiliar adossat que se segueix construint és majoritàriament el de gran superfície. Tanmateix, no es pot descartar situacions d'aquesta mena en les àrees urbanes més consolidades, com ho és especialment la de Mollet (amb alguns dels municipis del seu àmbit d'influència, com la Llagosta o Parets). Paral·lelament, cal també assenyalar que algunes urbanitzacions dels anys setanta es troben actualment en un estat de risc de degradació important, atesa la seva distància dels nuclis centrals i la seva difícil accessibilitat. Per tot això, es fa evident que el nou model urbà propicia la separació dels grups socials i la seva localització en barris segregats. Es crea així un teixit urbà de compartiments socials estancs de barris on viuen persones de recursos econòmics semblants i, per tant, amb una escassa complexitat social en cada barri.

Lliçà d'Amunt. La quilomètrica extensió de carrers a baixa densitat de les urbanitzacions fa molt difícil garantir un manteniment correcte. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

Els canvis culturals

Finalment, el nou model territorial de la urbanització dispersa comporta també el sorgiment d'una cultura territorial pròpia, a mig camí entre la urbana i la rural. Es tracta d'un model de vida radicalment determinat per la constant necessitat de mobilitat de la població, que es veu contínuament abocada a desplaçar-se –sovint salvant distàncies considerables– per tal de poder desenvolupar activitats relacionades amb totes les facetes de la seva vida i satisfer les necessitats quotidianes. En aquest context, s'erigeix com a figura central d'aquest nou model cultural el cotxe, un mitjà de transport que permet la màxima flexibilitat i llibertat de moviments individuals i que esdevé, en bona part dels territoris de la dispersió urbana, simplement imprescindible.

La creixent dependència de la mobilitat privada s'evidencia en l'expansió constant dels parcs de turismes i en el gran nombre d'equipaments i serveis pensats per garantir el funcionament d'aquest model de transport (per exemple, les gasolineres) o que han estat concebuts perquè s'hi accedeixi mitjançant el vehicle privat (com en els casos dels grans centres comercials i dels cinemes múltiples).

Cal tenir present que aquesta situació de dependència comporta tota una sèrie de costos per als habitants de les àrees residencials disperses, que van des de la pèrdua de temps en els desplaçaments i les situacions d'estrès relacionades amb els embussaments, fins als accidents de trànsit. Àdhuc ha estat assenyalada la relació directa entre una excessiva utilització del vehicle privat i l'increment de l'obesitat de la població.[23]

El cotxe esdevé gairebé imprescindible per a molts habitants d'urbanitzacions disperses, amb pocs serveis. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

23 Brown, L. (2001) planteja una reflexió interessant entorn d'aquesta qüestió.

Per garantir la mobilitat creixent en automòbil, les gasolineres, que fan també serveis de supermercat, han experimentat un gran creixement a la comarca. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

Més enllà d'aquests efectes, cal entendre que és la generalització de l'automòbil la que possibilita l'existència del model territorial d'usos segregats, la qual cosa condemna el model de comerç urbà i consagra el de les mitjanes i grans superfícies comercials a peu de carretera, uns espais de la massificació i la impersonalitat i on la interacció social esdevé difícil. Així, la cohesió social es ressent tant d'aquesta manca d'interacció com de la ja esmentada distribució separada dels grups socials en el territori. El resultat és que s'incrementa la por a l'alteritat, cosa que es tradueix en una creixent obsessió per la seguretat personal.

Tots aquests elements configuren, cada cop més, també la realitat social i cultural de la nostra comarca. En tenim una mostra ben evident, per exemple, en les dades referents al parc de turismes, el qual s'ha incrementat en un 43% entre els anys 1991 i 2004. Amb aquest creixement, l'índex de motorització de la comarca s'ha enfilat fins a presentar una ràtio d'un turisme per cada dos habitants.[24] De nou, si s'encreuen aquestes dades amb les de producció residencial s'explicita el lligam entre el tipus d'especialització residencial i la dependència del cotxe en els municipis: en 15 dels 20 municipis que han experimentat un increment relatiu més important del seu parc de turismes, l'habitatge unifamiliar representa més del 70% del total construït. Pel que fa al paisatge urbà, també en els darrers anys hem vist proliferar a la comarca els espais destinats a garantir el funcionament del sistema viari, com les rotondes o les benzineres. En aquest sentit, una dada curiosa però prou representativa és que el 63% de les 68 benzineres existents actualment a la comarca iniciaren la seva activitat durant la dècada dels noranta.[25] També es palesen els canvis en els hàbits d'oci i consum de la població per causa de la motorització; així, la comarca ha vist incrementar en els darrers anys de manera molt considerable el nombre de mitjanes i grans superfícies comercials, en detriment de les més petites i integrades en el teixit urbà. De fet, l'any 2003 la comarca tenia ja més de 60 supermercats,[26] uns establiments que, per les seves característiques, difícilment es localitzen en els centres urbans, sinó que tendeixen a situar-se en espais més perifèrics i accessibles al trànsit rodat. Per acabar, pel que fa a l'oci, estan actualment en funcionament dos cinemes múltiples a la comarca, un a Mollet i l'altre a Granollers.

24 Sense comptar altres mitjans de transport privat com les motocicletes, furgonetes, etc. Font: Web Hermes (a partir de dades d'Idescat).

25 Font: Direcció General d'Energia i Mines. Servei d'Hidrocarburs. Departament de Treball i Indústria de la Generalitat de Catalunya, 2005.

26 D'acord amb els criteris del Departament de Comerç i Turisme, es defineixen com a tals aquells establiments comercials d'entres 400 i 2.500 m^2. Font: Generalitat de Catalunya (2003).

En resum, el cotxe privat i l'habitatge unifamiliar esdevenen els símbols d'una societat on els drets, els valors i els interessos individuals s'imposen clarament als col·lectius. És important entendre això perquè és a l'arrel del veritable problema sostenibilista. I és també per aquest motiu que les idees i els valors provinents de la crítica sostenibilista són incorporats amb lentitud als valors col·lectius contemporanis. Més enllà del cotxe i de l'habitatge, en tenim encara altres exemples força clars en les pautes de consum privat; una producció de deixalles municipals en continu creixement (malgrat els celebrats increments de la recollida selectiva); els consums d'aigua disparats per la proliferació dels habitatges unifamiliars i que, no només volen disposar de jardí, sinó que aquest ha de ser encatifat de gespa de reminiscències escoceses –cosa que frega el mal gust, des d'un punt de vista ecològic, en un context com el mediterrani–, o l'increment de la disponibilitat tecnològica, des dels ordinadors als sistemes d'aclimatació d'aire (o, ben aviat, tot en un mateix sistema domòtic), que sempre es diu que han de comportar una reducció dels consums però que en última instància només serveixen per incrementar-los any rere any. Tot plegat, és resultat d'un model de consum atomitzat, els artífexs del qual desconeixem o no volem conèixer els efectes que té sobre el medi ambient. És el que s'ha anomenat «efecte de l'apartheid mental».[27]

EL VALLÈS ORIENTAL DEL SEGLE XXI, UNA PERSPECTIVA TERRITORIAL

Un futur necessàriament insostenible?

L'existència de símptomes clars d'insostenibilitat a la comarca en els darrers anys és prou clara i evident; aquest article ha volgut aportar dades i informacions que així ho corroboren. Tanmateix, constatada la situació, és hora d'assumir-la i entendre què és el que ha estat succeint en els darrers anys, cap a on mena aquesta situació i què es pot fer per evitar o amortir els efectes no desitjats del creixement que encara continuarà produint-se. Segurament, el lector més pessimista advertirà que la situació és complexa i que és fàcil caure en el desànim i la impotència davant d'una realitat que es revela, tot sovint, molt llunyana a allò que hom desitjaria. Tanmateix, pensem que la situació de la comarca, malgrat que preocupant, no és crítica i no ha de desembocar necessàriament en un futur territorial insostenible. Ara bé, és clar que la forma com es desenvolupi el creixement urbanístic dels propers deu anys serà determinant de cara a la definició i caracterització del Vallès del segle XXI i que per tant resulta certament urgent plantejar-se determinats objectius en el camí –tanmateix irrenunciable– vers un grau més alt de sostenibilitat per a la comarca.

El Ramassar, exemple de zona industrial periurbana que concentra comerços i serveis de lleure. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

La Roca Village Outlet Shopping, o la tematització de la gran superfície utilitzant la metàfora d'un poble tradicional. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

27 En un article ja clàssic sobre la petjada ecològica, Wackernagel utilitza aquest terme per referir-se a: «el fenomen que nosaltres, com a humans, no ens veiem com a part de la naturalesa. Per això el terme suggereix una separació perillosa que es basa en el nostre concepte de superioritat i independència (...). I per a molta gent urbana, no és òbvia aquesta dependència ecològica: el menjar ve de les botigues i les deixalles se'n van en el camió de la recollida municipal. Aquest allunyament de la productivitat ecològica explica per què la naturalesa no és vista com la nostra llar, la que garanteix el nostre benestar. Problematitzar el problema de la sostenibilitat significa doncs mostrar aquesta dependència». Wackernagel, M. (1996).

Per tot el que s'ha exposat en aquest article, cal entendre que l'escenari territorial present es caracteritza per:

1. Una dinàmica demogràfica que apunta creixements sostinguts i que es veu clarament determinada pels guanys de població derivats de la immigració procedent de l'àrea central barcelonina.

2. Una dinàmica residencial clarament expansiva i alimentada per l'esmentat influx constant de població nouvinguda. Si es continua com fins ara, cal esperar que el pes principal del creixement dels propers anys es localitzi en els municipis mitjans (10.001-50.000 habitants), en els quals ja durant la dècada dels noranta s'ha esdevingut un espectacular creixement de la producció, especialment de la d'habitatge en bloc. Doncs bé, la continuació del creixement d'aquests municipis (les Franqueses, la Garriga, Cardedeu, Sant Celoni, etc.) sembla assegurada i el risc principal és que incloguin unes proporcions d'habitatge unifamiliar que, tot i ésser petites en termes relatius, poden arribar a ser (com ho han estat en el període d'estudi en els municipis més grans com Granollers i Mollet) quantitativament molt importants i tenir, doncs, una gran repercussió des del punt de vista de l'ocupació del sòl. Aquest mateix risc, però a menor escala i segurament amb un risc més alt de dispersió, corren els municipis una mica més petits (5.000-10.000 habitants), que per ara es mantenen encara especialitzats en l'unifamiliar, però que en la seva transició vers l'especialització en l'habitatge en bloc i en el canvi d'escala productiva que comporta, poden experimentar grans creixements del seu parc residencial unifamiliar, especialment, d'habitatge adossat. Finalment, caldrà veure el rol que acaben exercint els municipis més petits i que fins aquest moment s'han mantingut expectants i sense participar del creixement residencial en la mateixa mesura que la resta. Ens referim principalment als municipis de la franja nord de la comarca. És cert que alguns presenten vastes extensions d'espais d'especial protecció, que difícilment podran ésser ocupats (com per exemple, en el cas del Montseny), però també n'hi ha d'altres com Aiguafreda, Castellterçol, Figaró-Montmany o Tagamanent on la bona accessibilitat viària (C-17) i/o ferroviària (línia 3 de rodalia de Renfe) i l'àmplia disponibilitat de sòl urbanitzable (Tagamanent) podrien propiciar, en els propers anys, la incorporació d'aquests municipis a unes dinàmiques residencials fins ara més pròpies de municipis més grans.

Centre de Granollers. El model de petit comerç, que afavoreix el passeig i la interrelació, contrasta amb el model de grans superfícies. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

3. Una àmplia disponibilitat de sòl urbanitzable, eventualment encara molt més gran si es té en compte la gran quantitat de sòl agrícola de la comarca i l'incessant retrocés del sector agrari i la pèrdua de SAU.

Aquestes circumstàncies configuren un escenari en el qual el creixement potencial és molt gran i podria arribar a igualar, àdhuc a superar, el ja experimentat per la comarca en els darrers vint anys. Atès que l'aturada del flux migratori procedent de Barcelona resulta altament improbable, que la disponibilitat de sòl és àmplia i que la comarca disposa ja d'una xarxa de nuclis urbans prou consolidats per promoure creixements molt potents, sembla difícil pensar en l'aturada de les esmentades dinàmiques i, per tant, no resulta realista oposar-se a un creixement que, de ben segur, s'esdevindrà de totes formes. Essent així, caldrà que els encarregats de la gestió i l'ordenació del territori orientin els seus esforços per tal d'aconseguir, malgrat els riscos i les suspicàcies que desperta un creixement com l'esmentat, endegar propostes i instruments perquè el creixement sigui l'estrictament necessari i s'esdevingui, a més, de manera que els impactes sobre la integritat del medi i la identitat dels seus nuclis urbans i dels seus paisatges no en resulti essencialment malmesa.

En aquest sentit, les propostes i els avenços en la gestió i la conservació del territori en el nostre país han estat certament notables en els darrers anys i les eines i els coneixements introduïts per la conjunció de diferents disciplines emergents i confluents en el camp genèric de les ciències ambientals (disciplines com l'ecologia del paisatge, l'ecologia urbana, l'arquitectura, la geografia, la sociologia, etc.) permeten afrontar el futur amb unes perspectives que han de convidar a un cert optimisme. Cal, doncs, entendre que el punt de partida, tant pel que fa als coneixements com als instruments i els mitjans disponibles, és molt diferent del de l'inici del nostre període d'estudi, l'any 1985. La sensibilització de la població enfront dels problemes que impliquen el territori també ha canviat enormement i, darrerament, també sembla haver començat a fer-ho la de determinats sectors de l'administració pública, si bé cal dir que en aquest sentit, els avenços són encara tímids i que el camí per fer és encara llarg, cosa un xic inquietant atès que determinades mesures i actuacions requereixen urgència. Caldrà per tant més implicació de les administracions, i la societat civil pot assumir i ha d'assumir el paper necessari i imprescindible d'exercir una legítima pressió. És només així, doncs, amb el treball i l'esforç de tots, que podem aspirar a un Vallès sostenible i que mantingui una identitat pròpia. Altrament, la comarca restarà a mercè de l'onada metropolitanitzadora barcelonina i corre el risc d'esdevenir un mer barri residencial de la regió metropolitana. Cal, per tant, entendre que el paper que ha de jugar la comarca en l'escala de la regió metropolitana encara ara és susceptible de modificacions; així, pot ser que es converteixi en un barri residencial més de la regió metropolitana –d'una certa categoria i no pas assequible a totes les butxaques, és clar– o bé pot convertir-se encara en el cinturó verd que contingui l'expansió de l'onada metropolitanitzadora que va ja camí de la Catalunya Central. Els propers anys seran clau en aquesta definició de la comarca.

Compacitat i revaloració dels espais agraris: dues estratègies de futur per a la comarca

Per tal d'assolir un creixement sostenible i respectuós amb el medi i amb el llegat social, cultural i natural de la comarca, cal adquirir una nova cultura del territori, que entengui que aquest no és il·limitat i que el creixement no pot esdevenir-se a qualsevol preu. Per això, és important treballar amb dos grans objectius estratègics: la compacitat de les noves àrees de creixement residencial i la revaloració dels espais agraris.

El creixement compacte dels nuclis urbans evita la depredació del sòl (un recurs no renovable) i minimitza els impactes paisatgístics. Cal que sigui un creixement d'una compacitat mitjana, sense caure en el parany de la saturació i la congestió dels nuclis urbans més madurs, i que tingui en la mixtura d'usos un element definitori i caracteritzador; no separar els usos i les funcions urbanes contribueix a disminuir les necessitats de mobilitat i permet la integració del comerç i les activitats econòmiques –les netes, si més no– en el teixit urbà, la qual cosa, al seu torn, contribueix a augmentar la interacció entre les persones i, consegüentment, a augmentar la cohesió social. Des d'un punt de vista territorial, és important mirar de localitzar el gruix principal del creixement demogràfic i del parc residencial als municipis mitjans, com Cardedeu, Sant Celoni, la Garriga o les Franqueses, els quals tenen més capacitat per absorbir i integrar els esmentats creixements i, per les dinàmiques adquirides en els darrers anys, sembla que poden garantir un model d'expansió residencial més compacte i basat en l'habitatge en bloc. Cal mantenir així relativament al marge dels grans creixements els municipis més petits per tal d'evitar que reprodueixin els comportaments dels municipis mitjans i experimentin creixements unifamiliars dispersos de la mateixa magnitud. Ras i curt: cal evitar de totes totes el sorgiment de nous Lliçà o nous Bigues i Riells.

La forta expansió urbanística pot arribar a ocultar elements constitutius del patrimoni cultural.
(Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

Per altra banda, és urgent una revaloració dels espais agraris a la comarca, tant pel valor intrínsec d'aquests espais des d'un punt de vista històric, paisatgístic i ecològic, com pel seu valor com a espai obert de delimitació de l'àmbit urbà i que eviti la continuïtat física dels nuclis de diferents municipis. Aquesta revaloració no ha d'ésser únicament econòmica (que també, i hi poden tenir a veure iniciatives emergents com l'agricultura ecològica i de qualitat o els cultius energètics) sinó també des d'un punt de vista de la dignificació de les activitats tradicionals i del manteniment d'una xarxa d'espais oberts de qualitat que permetin la necessària connectivitat ecològia i, alhora, disposar d'indrets per a l'oci i l'esbarjo. Tanmateix, i atès que possiblement el camp continuarà trobant-se en inferioritat de condicions des d'un punt de vista de la competitivitat econòmica, és necessària l'actuació decidida de les administracions –especialment de les locals, atès que són, en última instància, les responsables últimes del planejament municipal– per assolir els esmentats objectius. Aquesta acció, ultra decidida, haurà d'ésser coordinada, ja que ha de comprendre necessàriament l'escala supramunicipal.

La transformació de sòl agrari en urbanitzable s'accelera cada vegada més. (Fotografia: Pere Cornellas, 2005)

DOCUMENTS CONSULTATS

BROWN, L. (2002): *Ecoeconomia*. Centre Unesco de Catalunya. Barcelona, 2002.

DOMENE, E.; VIDAL, M. (2006): *Urbanización y nuevos usos del agua: el caso de las piscinas en la región metropolitana de Barcelona*. Institut de Ciència i Tecnologia Ambiental, Univesitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra, 2006 (document inèdit).

FONT, A. (1999): *La construcció del territori metropolità. Morfogènesi de la regió urbana de Barcelona*. Area Metropolitana de Barcelona, Mancomunitat de Municipis.

GENERALITAT de Catalunya, Departament de Comerç, Turisme i Consum.(2003): *Llibre blanc sobre la concentració empresarial en el sector de la distribució comercial a Catalunya. Sector quotidià*. Vol. 3. Barcelona.

INDOVINA, F. (1998): «Algunes consideracions sobre la ciutat difusa». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*. 33, pàg. 21-32.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2000): *Diccionari manual de la llengua catalana*. Barcelona, 2000. 274 pàg.

MUÑOZ, F. (2004): *UrBANALització: la producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona, 1987-2001*. MIMEO-UAB, juny de 2004. Tesi doctoral de Francesc Muñoz, professor del departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

NEL·LO, O. (2001): *Ciutat de ciutats*. Empúries, Biblioteca Universal. Barcelona.

SAURÍ, D. (2003): *Lights and shadows of urban water demand management. The case of the metropolitan region of Barcelona*. European Planning Studies, vol. 11, núm 3.

SOLANS, J. A. (2002): «L'ocupació del sòl en el sistema metropolità central durant el període 1980-1998». *Papers*. Regió Metropolitana de Barcelona. 36, maig de 2002, pàg. 49-72.

WACKERNAGEL, M. (1996): «¿Ciudades sostenibles?». *Ecologia política* 12, pàg. 43-50.

Llocs web consultats

http://www.diba.es. Lloc web de la Diputació de Barcelona.

http://www.idescat.es. Lloc web de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

http://www.mediambient.gencat.net. Lloc web del Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

http://www10.gencat.net/ptop/. Lloc web del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

http://www.pilevo.net. Lloc web de l'Observatori del Vallès Oriental.

http://www.arc-cat.net. Lloc web de l'Agència Catalana de Residus.